

Hermann Gusztáv Mihály

NÁCIÓ ÉS NEMZET
Székely rendi nacionalizmus
és magyar nemzettudat 1848-ig

Hermann Gusztáv Mihály

NÁCIÓ ÉS NEMZET

Székely rendi nacionalizmus és magyar
nemzettudat 1848-ig

Pro-Print Könyvkiadó
Csíkszereda, 2003

Ez a munka a Teleki László Intézet és a Pro-Print Könyvkiadó
közös könyvkiadási programjában készült.

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
határon túli kéziratelőkészítő-
és könyvkiadás támogatási programja,

valamint az Oktatási Minisztérium Nemzeti Kutatási
és Fejlesztési Program „Kulturális külpolitika
és nemzeti identitás” alprogramja támogatta.

Lektorálta: *Miskolczy Ambrus*

Sorozatszerkesztő: *Bárdi Nándor*

Borítóterv: *Biró Gábor*

© Hermann Gusztáv Mihály

© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN 973-8468-11-6

Bevezetés

1939-ben megjelent könyve előszavában Bözödi György a székelységet „az erdélyi magyarság legnagyobb egységben élő csoportjának” nevezi.¹ E sommás meghatározás ma is érvényes. A *székelymagyarok* mintegy 800.000 lelket számláló, a romániai összmagyarság 45,2%-át kitevő népessége² a jelenlegi Hargita, Kovászna és Maros megyében él, illetve kisebb és szórt csoportokban Fehér és Kolozs megyében. Magyar etnikai identitásunkat, amit egyébként valamennyi jelenkori népszámlálás félreérthetetlenül igazol, ma már egyetlen komoly és tisztességes szándékú kutató sem vonja kétségbe. Az is tagadhatatlan viszont, hogy létezik *székely regionális öntudat*: olyasféle ez, mint a magyarországi hajdúk, palócok, vagy a mai Románia viszonylatában a Nyugati Szigethegységben élő mócok önazonosság-tudata, ami semmiképpen sem rokonítható mondjuk egyes francia tartományok (Burgundia, Bretagne, Elzász, Lotaringia) népének markáns nyelvi-nyelvjárási jegyeken és történeti gyökereken nyugvó csoport-tudatával. Ez olvasható ki a „legnagyobb székely”-ként tisztelt, valamint a hun-székely eredetmítosz egyik apostolaként számontartott Orbán Balázs 1890-ben kelt végrendeletének egyik passzusából is: „családdal nem lévén megáldva, a magyar népet tekintem családomnak s azt is kívánom fő örökösömmé tenni.”³

Mégis: az 1990-es évek kezdetének szabadság-révületében körvonalazódni látszott egy, a politikai életben helyet követelő irányzat, mely indokoltnak és szükségesnek vélte a székely etnikai szeparatizmust. E törekvés hátterében egy kis létszámú, ám igen radikális csoportosulás állt: a székelykeresztúri *Székely Ifjak Fóruma*. E szervezet 1991 márciusi kiáltványa a következőket tartalmazza:

„Székelyek!

- Székelyföld többségi lakosságát a székely nemzet képezi.
- Ennek ellenére nincs székelységünk érdekeit védő politikai szervezet.
- Az RMDSz csak a szórványmagyarorságot, meg a Székelyországba telepedett magyar kisebbséget képviseli és az ő szemszögükből politizál.
- A székely nemzetet nem ismeri el, de erejét felhasználja.
- Az RMDSz fő gyengesége a kizárólagosan a szórványmagyarország helyzetéből kiinduló kisebbségi visszakozó politika. Kudarcait ismerjük.
- Minél hamarabb meg kell alakítani a székelység ügyét ténylegesen és hatékonyan képviselő székely pártot!!!
- Ez növelné a (szórvány) magyarság kilátásait is, ha a két ügyet szövetségesként és egyaránt támogatjuk.”

G. Borbély Levente, a csoport fő mozgatója és teoretikusa egy 36 oldalas, sokszorosított „belső kiadvány”-ban tette közzé a SzIF történeti és ideológiai keretbe ágyazott cselekvési programját. Itt szó esik egy bizonyos székely „etnosz”-ról, melyet a szerző vélhetően a sztálini nemzetdefiníció modelljéből kiindulva határoz meg: „Az etnosz egy olyan emberi közösség, amelyet a következő tényezők kovácsoltak össze: a közös származás, sors és történelem, az ennek folyamán kialakult közös anyagi és szellemi műveltség, az ennek megfelelően kialakult társadalmi, politikai szerkezettel és *etnikai öntudattal*, amely mindezeknek az élő tárháza.” A felsorolásból – aligha véletlenül – kimaradt a nyelv. E mulasztásra szerzőnk később visszatér: „... a nyelvet illetően azt is kell tudni, hogy egy népnek három nyelve van: a beszélt, az írott és az énekelt. Ebből a háromból [a székelyeknél] csak egy lett finnugor (magyar).” A jobb érthetőség kedvéért ezt bővebben kifejti: „...nem a beszélt nyelv határozza meg egy közösség mibenlétét, hanem a tudat. Ha nem így volna, az amerikai négerok, akik angolul beszélnek, lelkes angolok kéne legyenek; az írek pedig, akik már rég ‘elfelejtették’ a kelta ír

nyelvet és angolul beszélnek, ugyanúgy. Harlem, Dublin és Ulster bizonyítják, hogy nem így van.”⁴

A SzIF által kavart vihar – a magyar médiákban és közéletben – alighanem jóval csendesebb és rövidebb életű lett volna, ha a román sajtó- és politikai nyilvánosság nem pontosan ugyanakkor röppenti fel a korábban meglehetősen mellőzött székelykérdést, mégpedig helyenként a G. Borbély Levente-féle érveléshez igen közel álló módon. Egy temesvári román lap újságírója írta ezidőtájt: „... a nyelv nem lehet a nemzet egyedüli meghatározó kritériuma (lásd Dél-Amerikában a spanyolul beszélő argentinok, bolíviaiak, kolumbiaiak, peruiak, venezuelaiak stb.). Következésképpen, az osztrák-magyar dualizmus idején elmagyarosított, de nemzeti öntudatukat megőrző székelyek vissza kell kapják nemzeti státuszukat...”⁵

A román közvélemény e kérdésbeni tájékoztatlansága – amit tudatosan ki is használ az idézett cikkíró – egyáltalán nem meglepő. A Román Akadémiai Kiadó és a Politikai Kiadó közös gondozásában, 1966-ban megjelent négykötetes, a román kultúrában úttörő szerepet betöltő lexikon (Dicționar Enciclopedic Român) a székelyekről a következőket írja: „... az Árpád vezette magyar törzsszövetséghez csatlakozott, türk nyelvű népek egybeolvadásából keletkezett népesség. Kezdetben a székelyeket Bihar tájain telepítették le, a XII. század közepe táján a Küküllők vidékére, majd a XIII. század kezdetén a Kárpát-kanyarulat övezte térségbe.”⁶ E meghatározás elfogadható, vagy legalábbis egyezik a kutatások akkori állásával, csupán egyetlen apró hiányosság róható számlájára: nem világosítja fel a román olvasót arról, milyen nyelven beszélt a „türk nyelvű népek” eme keveréke a könyv megjelenése idején.

Hasonlóan álltak hozzá a kérdéshez az adott időszak tankönyvszerzői, illetve cenzorai, ami megpecsételte – különösképpen a Kárpátokon túl – egy egész nemzedék ezirányú tájékozottságát. A Mihail Roller által szerkesztett, 1948-ban megjelent, Románia történetét bemutató középiskolai tankönyv nem is említi a széke-

lyeket a koraközépkori Erdélyt benépesítő csoportok között.⁷ Az 1952-es, bővített kiadás már közölt tudományosan vitatható, ám a román diák tájékozottsága szempontjából mégiscsak hasznos információt: „A székelyek a magyar népnek azt a részét alkotják, amely – egyesek szerint –, akkor telepedett le Erdélyben, mielőtt a magyarok a mai Magyarországot meghódították volna.”⁸ Amikor azonban ez a kétségkívül idejétmúlt, a sztálini dogmatizmus és a szovjet-orsz barátság túlzásai jegyében fogant kiadvány kikerült az iskolai használatból, a helyébe lépő újabb tankönyvek szerzői (cenzorai?) már nem tartották fontosnak felvilágosítani a román diákot a székelyek etnikai hovatartozását illetően. Az 1970-es évek maturandus diákja például tankönyvéből arról értesül, hogy „... a XII. század közepe táján II. Géza a székelyeket átköltöztette a bihari, illetve bizonyos magyarországi részekből, előbb a Küküllők vidékére, majd a XII. század elején tovább, Dél-Kelet Erdélybe, ahol ma is élnek. Fő feladatuk a Keleti Kárpátok átkelőinek kunok elleni védelme volt. E kötelezettségeikért cserébe a székelyeket egy sor kiváltsággal ruházták fel, melyeket még hosszú ideig élvezhettek.”⁹ Hasonlóképpen, bár némileg szűkszavúbban nyilatkozik a 80-as évek nyolcadik osztályos tankönyve, kihangsúlyozva azt is, hogy a székelyeket oda telepítették, „ahol a román népesség élte a maga hagyományos életét.”¹⁰

Sajátos a mód, ahogyan a kérdést a román történetírás kezelte. A teljes áttekintés – jelen keretek között – lehetetlen, beértük azoknak a második világháború utáni „reprezentatív” szintéziseknek a fellapozásával, amelyekről feltételezhető, hogy kisebb-nagyobb mértékben hatással voltak a közvélemény alakítására.

1961-ben jelent meg, többségében tiszteletreméltó szakembergárda közreműködésével, Erdély történetének kétkötetes összefoglalása, amely 1964-ben magyar nyelven is hozzáférhetővé vált. A székelyek korai történetéről viszonylag részletes, a kutatás akkori állását híven tükröző képet kapunk, leszámítva azt a román történetírásban vissza-visszatérő megállapítást, hogy a románsággal együtt élve, „amint azt Kézai Simon krónikás is megírja, tőlük

sajátították el az írás tudományát”. Azt azonban, hogy mely nyelven beszéltek és írtak, nem tudjuk meg.¹¹ 1962-ben, egy sajnos befejezetlenül maradt, ám mindmáig nélkülözhetetlen, terjedelmes román történelmi összefoglalás második (középkort tárgyaló) kötetében a következőket olvashatjuk: „Erdélybe telepítése idején a székelység már magyar nyelvű népesség volt. Ez arra enged következtetni, hogy mai lakhelyükre való költözésük előtt a székelyek hosszú ideig együtt éltek a magyarokkal.”¹² Az 1966-os kiadású, román középkor-történelmi egyetemi tankönyv is viszonylag részletes és pontos információkat közöl a székelyek korai történetéről, ám nyelvük, etnikai hovatartozásuk megjelölése nélkül.¹³ Ugyanez mondható el arról a Románia történetét áttekintő, szintén több szerző közreműködésével készült kompendiumról, melynek előszavában hangsúlyozzák, hogy munkájuk nem csupán a szakemberekhez szól, „hanem valamennyi dolgozóhoz, akik számára elengedhetetlenül szükséges múltunk tudományos alapú, de közérthető és olvasmányos forrásból való megismerése.”¹⁴ A jelen bekezdésben eddig idézett könyvek megfelelő fejezeteinek szerzője ugyanaz a kolozsvári román történész, Ștefan Pascu, aki 1971-ben publikált, főleg szakmai köröknek szánt, az erdélyi vajdaság korát ismertető műve első kötetében a következőket írja: „A székelyek elsajátították a magyar nyelvet – ami számukra nem volt nehéz, mert nyelvük rokonságban állt a magyarokéval, hisz a türk nyelvek ugyanazon nagy családjába tartozott [e pontatlan állítás szempontunkból olyan filológiai részletkérdés, mellyel most nem foglalkozunk – HGM] –, átvették a magyarok bizonyos szokásait, de nem úgy a magyar társadalom feudális életvitelét.”¹⁵ Ugyancsak 1971-ben látott napvilágot a Constantin C. Giurescu és Dinu C. Giurescu-féle *Románok története...*, mely a szerzők szándéka szerint egyaránt szól „eme ősi föld valamennyi szülöttjéhez, aki szeretné megismerni elődeinek életét”. A székelyekről nyújtott sommás összefoglalás náluk is nagyjából ugyanazon sémára épül, amit az eddig ismertett munkák nagyobb részében, vagy éppen a fentebb idézett lexikonban már láthattunk. Itt ugyan találunk a székelyek nyelvére

vonatközoan egy közvetett utalást, amely azonban aligha ébresztett élénk rokonszenvet irányukban a román olvasók körében: „A románok egy része, akik közé letelepítették őket, feladta nyelvét és megtanult magyarul.”¹⁶

Áttekintve a hatvanas-hetvenes évek jelentősebb román történelmi szintéziseit, az az érzésünk támad, hogy a székelyekről (származásukról, népi önazonosságukról) szóló passzusok a szűkebb szakmai köröknek szánt munkákban a legvilágosabbak, míg a tágabb olvasóközönséget megcélzó írások – ideértve a tankönyveket is – mint szigorú tabut kerülgetik a székelyek etnikai hovatartozásának kérdését, az általuk beszélt nyelv megnevezését. Szándékosan történt ez így, vagy véletlenül, feltételezve, hogy az olvasó e kérdésekben amúgy is tájékozott? Akkor viszont miért kellett a dolgokat a szakembereknek részletesen elmagyarázni? A szándékos vagy véletlen mulasztások következménye viszont eléggé egyértelmű. A kolozsvári egyetemen még él az emléke annak a középkor-történelmi vizsgának, melynek során David Prodan akadémikus a jelentkező hallgatók többségét kíméletlenül megbuktatta, mert képtelenek voltak válaszolni egy általa eleminek vélt kérdésre: „*Milyen nyelven beszélnek a székelyek?*”

De vajon tájékozottabb e tekintetben a magyar közvélemény?

Nos, Erdélyben a Székelyföldön kívül élő magyarok is tudják, hogy székely honfitársaik magyarul beszélnek, és magyarnak vallják magukat. A mai, de különösen a közelmúltbeli Magyarországon azonban más (volt) a helyzet. Pedig az 1962-ben megjelent *Új Magyar Lexikon* bőséges információval látja el az érdeklődőt. „Erdély DK-i részén, az ún. Székelyföldön [...] élő, sajátos jellegzetességekkel rendelkező magyar néprajzi csoport” – olvashatjuk a *Székelyek* szócikknél, mely a továbbiakban részletesen ismerteti a csoport történetét és néprajzi sajátosságait. Merőben más a hozzáállása a kérdéshez a közelmúlt tankönyvirodalmának. Ezekben az években egyetlen tankönyv sem akadt, amely világosan elmagyarázta volna: kik a székelyek, hol élnek, milyen nyelven beszélnek és mely néphez tartozónak tekintik magukat? Ugyanez mondható

el az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek ismeretterjesztő történelem-könyveiről: a székelyek vonatkozásában ezekben is legfeljebb ködös utalásokat találunk (pl. Dózsa György „székely nemes” voltára).¹⁷ A magyar közvélemény székely-kérdésbeni tudathasadásos állapotát, tájékozatlanságát, illetve felemás tájékozottságát Für Lajos vázolta 1972-ben megjelent írásában: „Aki rádióban székely és csángó népdalokat hall; hallja, esetleg énekli is Kodály Székely fonóját, látja a székely népballadák iránt megélenkült érdeklődést; az iskolában Mikesről, Tamásiról tanul; tudja, hogy Bartók életművében milyen eszméletető szerepet játszott a székely népzene; olyan iskolába jár, olyan laktanyában szolgál, amely nevét Gábor Árontól kapta, olyan tsz-ben dolgozik, futbalcsapatban játszik, amelyet a székely Dózsa Györgyről kereszteltek el – abban felmerülhet a kérdés: kik is ezek a székelyek, miért olyan különös, amit ők műveltek, ami tőlük ered: varrottas, faragás, zene, humor, dialektus? Miért olyan különös és mégis olyan közeli, annyira a miénk, mintha valahol gyermekkorunkban már átéltek, ismertek volna, csak aztán elfelejtettük?” El, mégpedig oly mértékben, hogy midőn a hetvenes évek elején, Magyarországon egyik vidéki egyetemén megismételték (tán nem is tudva a kolozsvári előzményről) a Prodan-féle kísérletet, azaz a történelem és földrajz szakra felvételizőknél a szóbeli vizsgán nekiszegezték a kérdést: „*milyen nyelven beszélnek a székelyek?*”, nos, akkor itt egyetlen diák sem akadt, aki helyesen válaszolt volna. „Ebben a tájékozatlanságban – véli Für Lajos – mégis talán az a legriasztóbb, hogy nem látszik egészen őszintének. Mert aligha lehet igaz, hogy bölcsésznek készülő ifjak ne tudnának semmit a székelyekről.”¹⁸

De térjünk vissza G. Borbély Levente fejtegetéséhez. Ő a csonkított sztálini pontok alapján definiált közösséget székely etnosznak nevezi, érezvén talán, hogy ez nem felel meg azon kritériumoknak, melyek a polgári nemzet egyéniségét meghatározzák. De néhány oldallal odább a székelység mégis nemzetként jelenik meg, mégpedig a szó modern értelmében. Az etnosz (amit

magyarul egyszerűbb lett volna talán népnek nevezni) valamiképpen nemzetté vált, csak az nem derül ki: hogyan?¹⁹

Joggal kérdezheti bárki: minek ennyit vitázni a SzIF 1991-es programjával, hiszen a konjunktúra által túlgerjesztett vihar – ha ugyan nem túlzás annak nevezni ezt a minden tömegbázist nélkülöző fellángolást – már évekkel ezelőtt elcsendesedett. Meg aztán a hasonló elméletek ellenében a történetírás érvei amúgy sem sokat érnek. Nincs is szó vitáról, csupán egy jelenség regisztrálásáról: az 1990-es évek elején megszületik egy elmélet, amely a feudalizmus-kori Erdély egyik kiváltságos rendjét, a *székely nációt* (*natio siculica*), az *Unio Trium Nationum* egyik tagját (mely azonban ‘náció’-ként, azaz rendi kategóriaként már az újkorban gyakorlatilag megszűnt, miután kiváltságait felszámolták), modern nemzetként igyekszik feltámasztani. Eltekintve a háttérben meghúzódó napi politikai okoktól, és kissé leegyszerűsítve a dolgokat: arról van szó, hogy régióink fejlődésének specifikumai, belekényszerítve bizonyos egyetemesnek vélt, de mereven sehol sem alkalmazható sablonokba, mindez megtévezve egy adag terminológiai következtetéssel, fura félreértéseket eredményezhetnek. És ezért nem hibáztathatók sem a szakma dilettánsai, sem pedig a különböző – olykor ellentétes – táborok politikusai, akik előszeretettel építik elmefuttatásaikat efféle félreértésekre. A felelősök elsősorban a történészek: nem is annyira azért, amit elkövettek, mint inkább azért, amit elmulasztottak.

A székelyek történetét feltáró kutatások – és hadd tekintsünk el ezúttal azoktól az elmefuttatásoktól, melyekben több a fantázia meg a mitikus „megérzés”, mint a tényfeltárás – jelentős energiát fordítottak e népelem ősi, illetve korai történetének feltárására. Több elmélet született leszármazásáról és Erdélybe telepedése előtti viselt dolgairól.²⁰ Jelenleg is élénk vita folyik magyar vagy nem magyar eredetéről.²¹ A kutatások másik iránya a hagyományos székely társadalom szerkezetét vette célba: az ezen belül kialakult, rendekként is definiálható katonai-társadalmi kategóriákat, illetve a szerkezet hanyatlásának korát, a bomlás folyamatának

bizonyos jelenségeit (a határőrezredek létrehozása, az Állandó táblák megszervezése).²² Ismét mások a székelység jellegzetes intézményrendszerét vizsgálták.²³ Érdeklődés övezte továbbá az 1848-49-es forradalmi időszakot, amikor a székelység a modern magyar nemzet részeként, magyarságát tudatosan vállaló tömegként jelentkezett.²⁴ A különböző korok kutatóinak munkáját nagyban segítette a ma is nélkülözhetetlen *Székely Oklevéltár*,²⁵ illetve ennek új sorozata.²⁶ Ami viszont hiányosságként róható fel az eddigi kutatások számlájára, hogy szinte teljesen mellőzték a székelyek rendi öntudata és népi-nemzeti identitása közti párhuzam vizsgálatát, mely különösen érdekes abban a korban, amikor Közép-Kelet-Európában a modern nemzetek kialakultak.

Jelen sorok írója ez utóbbi kérdést egy Szűcs Jenő által még 1970-ben megfogalmazott gondolatból kiindulva közelítette meg: „Ha a XIX. században kérdőíveket osztanak ki az emberek csoportlojalitását illetően, akkor a tipikus feleletek effélék: valaki elsősorban francia vagy magyar, másodsorban katolikus vagy protestáns, radikális vagy konzervatív, harmadsorban bretagne-i vagy zalai, negyedsorban X egyesület tagja, Y futballcsapat szurkolója és így tovább. Ha 1300-1500 táján ugyanilyen kérdőíveket osztottak volna szét (s a történész nem egyebet tesz, mint kérdőíveket tart a források elé), akkor a tipikus feleletek így hangzottak volna: valaki elsősorban a római Szentegyház tagja (vagy görög rítusú, vagy mohamedán stb.), másodsorban X *dominus* vazallusa vagy familiárisa, bretagne-i vagy zalai, harmadsorban lovag, polgár vagy paraszt, negyedsorban a francia vagy magyar korona alattvalója, 'híve', ötödsorban pedig 'francia' (a szó tágabb, 'nemzetiségi' értelmében, mely még mindig csak a francia Északot jelenti) vagy magyar.”²⁷

Vegyük tekintetbe azt is, hogy a „*natio siculica*” kötelékébe tartozók azért sem vallhatták magukat „*gente Hungarus*”-nak, mert ezzel lemondtak volna azokról a kiváltságokról, amelyeket a székelyek három rendjéhez (*Trium Generum Siculorum*) való tartozásuk biztosított. Másképpen látta azonban a dolgokat az, aki számára

idegen volt Erdély különös rétegződésű rendi társadalma, mint például az olasz Giovanni Gromo, János Zsigmond fejedelem katonai tanácsadója, aki Erdélyben négy etnikumot vélt felfedezni: a magyarokat, a szászokat, a lengyeleket és a cigányokat. Felfigyelt a székelyekre is, kitérve azokra a jellegzetességekre, amelyek őket a vármegyei magyaroktól megkülönböztetik, de másságukat nem tartotta etnikai lényegűnek.²⁸ Hasonlóképpen vélekedett a XVII. század végén a bolognai Luigi Ferdinando Marsigli. Világlátott, nagy tudású ember volt, aki előzőleg a nemzetté válás folyamatának előrehaladottabb stádiumában élő népek közt járt-kelt, az erdélyi rendekre alkalmazott 'náció' megnevezés őt nem téveszthette meg. A fejedelemség területén Marsigli a következő népeket vette számba: magyarok, szászok, románok, görögök, örmények, „anabaptisták” (a Bethlen Gábor által letelepített habánokat nevezi így) és cigányok. A magyarok tekintetében ő is pontosít: vannak „*igazi magyarok*”, akik többnyire a síkvidéken élnek, és ott vannak a hegyek közt meghúzódó „Siculia” lakói, a *székelyek*. Ugyanazt a magyar nyelvet beszélik ők is, különbség csupán a kiejtésben, na meg a székelyeknél előforduló néhány „szittya szóban” észlelhető. Feltehetően kísérői figyelmeztették Marsiglit a székelyek „nem igazi magyar” voltára (lásd a rendi társadalmakban élők Szűcs Jenő által vázolt gondolkodásmódját), de ő átlátott a rendiség szitáján, jóllehet számára a nyelv nem egyedüli kritériuma az etnikai hovatartozásnak: az egyaránt németül beszélő szászokat meg habánokat más-más népnek tekintette, figyelembe véve származási helyük, vallásuk, műveltségük és életmódjuk különbözőségét.²⁹

Valótlanságot állítanánk viszont azzal, hogy Erdély etnikai realitásait csak az idegenek voltak képesek tisztán látni. Bíró Sámuel, az erdélyi unitárius közösség nagy tekintélyű egyénisége, a kincstári ügyek jeles szakértője, az I. József által kinevezett „Landesdeputation” megbecsült tagja írja 1710-ben keltezett, kéziratban maradt munkájában: „Hallád azokat a magyarokat odafel, kik Atilla halála után bé nem mentek Scithiá[ba], ha[nem] Erdély[ben] meg mara[dának] vala, azok a székelyek. [...] Hát miért

hijják őket Székelyek[nek] és nem Magyarok[nak]? Azért mert a Magyar név más Nemzetek előtt a rajtok el követett hodoltatásokért unalomban ment vala, és ezek fel oszták a vég helyeket ülésekről az az Székenként mint ma is vad[nak] s úgy nevezték magokat Székelyesek[nek] s onnan mondatnak már Székelyek[nek].”³⁰

Mindezek ismeretében már most különválaszthatjuk a székelyek feudalizmuskori *rendi öntudatát* vagy, ha úgy tetszik, *rendi nacionalizmusát* attól, amit ma *nacionalizmusnak* nevezünk, és ami a modern nemzetek sajátja. Kérdés marad viszont továbbra is: *Mióta vállalják tudatosan a székelyek a magyar etnikumhoz való tartozásukat? Miképpen fért össze ez rendi identitásukkal?* Könyvünk erre keresi a választ.

Az itt felsorakoztatott fejezetek, alfejezetek közül némelyik – általában rövidebb, a kutatás korábbi stádiumát tükröző változatban – megjelent gyűjteményes kötetben, illetve folyóiratban, önálló tanulmányként. Jelen társításban viszont egységes egészet képeznek; egy tizenkét éves vizsgálódás mérlegét. Kiindulásképpen a székely rendi identitás táptalaját próbáltuk ismertetni: a székelység közigazgatási autonómiáját, a kollektív kiváltságok rendszerét. A második fejezet már a Habsburg uralom által egyre csonkított székely önkormányzatot, szűkített autonómiát mutatja be. A harmadikban tanúi lehetünk annak, amint a felvilágosult abszolutizmus erőteljes autonómia-romboló és kiváltság-korlátozó politikája életre kelti az egyébként is csak látszólag szunnyadó rendi hangulatot, a székely elöljárók restaurációs követelődése évről évre agresszívebb lesz, egy nem teljesen elveszett, de csaknem hasznavehetetlenné vásott fejsze cifra nyeleként. De még valami feltűnik ezidőben a székek közéleti fórumain. Megfogalmazódnak a székely rendek első hűségnyilatkozatai a nyelvi-kulturális alapon szerveződő magyar nemzet irányába: eleinte eléggé ködös célzások-utalások formájában, majd egyre világosabb kijelentéseként. A negyedik fejezet a XVIII. század utolsó évtizedében, illetve a következő század első felében fellelhető párhuzamos jelenségekre hívja fel a figyelmet: egyfelől a székely elöljárók makacs rendi konzervatíviz-

musára, másrészt a helyenként erőteljesen kibontakozó nemzeti-liberális politikai irányzat jelenlétére. És hangsúlyozottan az utóbbi törekvés talaján, de a konzervatívok nagy részének közreműködésével is, egyre erősödik, mind érettebb és színvonalasabb lesz a székely közélet magyar nemzeti retorikája. Végül, az ötödik fejezetben, a székely művelődés történetét próbáltuk vázlatosan áttekinteni. Igyekeztünk új-, illetve újszerűen rendszerezett adatokat felvonultatni, de a következtetés nem hozott semmi meglepőt: a Székelyföldön kifejlődött írásbeliség, oktatási hálózat, színházi- és olvasáskultúra elválaszthatatlan a magyar művelődés egészétől.

A szerző köszönetet mond mindazoknak, akik kutatásait támogatták: *Kiss András* kolozsvári levéltárosnak, aki a levéltári források sokaságában való eligazodást segítette; *Csetri Elek* professzorának, aki államvizsga-dolgozata szakirányítójaként látta el tanácsokkal (amikor az itt tárgyalt kérdésekkel első ízben szembesült); az élők sorából időközben eltávozott *Imreh István* és *Pataki József* professzoroknak, amiért első, a székely rendi identitással foglalkozó tanulmányát lektorálták; *Szász Zoltánnak*, az MTA Történettudományi Intézete korábbi igazgatójának; *Miskolczi Ambrusnak*, az ELTE professzorának, *Bárdi Nándornak*, a Teleki László Intézet munkatársának; *Barta Jánosnak*, a debreceni egyetem professzorának; *G. Szabó Botondnak*, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára igazgatójának; *Pál-Antal Sándor* marosvásárhelyi levéltárosnak, a székely intézménytörténet élő lexikonának, és végül, de nem utolsó sorban, *Magyari András* kolozsvári professzorának, a jelen könyv alapját képező doktori disszertáció szakmai irányítójának.

Jegyzetek

1. Böződi György: *Székely bánja*. Második kiadás. Bp., 1939. 5.
2. Kocsis Károly: *Erdély etnikai térképe*. Bp., 1997.
3. Orbán Balázs végrendelete. *Székelység*. 1990/1.

4. G. Borbély Levente: *A székelység és szerepe térségünkben*. Székelykeresztúr, 1991. 7.
5. Eugen Poienaru: O minoritate în majoritate: secuii din România. *Gazeta de Vest*. 1991/62.
6. *Dicționar Enciclopedic Român*. IV. B., 1966. 349.
7. Mihail Roller (szerk.): *Istoria României*. Manual unic pentru clasa a XI-a medie. Ediția a IV-a. B., 1948.
8. Uő.: *A Román Népköztársaság története*. Tankönyv a középiskolák számára. B., 1952. 123.
9. *Istoria României*. Manual pentru clasa a XII-a. B., 1971. 67-68.
10. Hadrian Daicovicu–Pompiliu Teodor–Ioan Câmpeanu: *Istoria antică și medie a României*. Manual pentru clasa a VIII-a. B., 1982. 94.
11. *Din Istoria Transilvaniei*. I. Ediția a doua. B., 1961. 110-111.; *Erdély története*. I. B., 1964. 109-110.
12. *Istoria României (Tratat)*. II. B., 1962. 75.
13. Ștefan Pascu–Ion Ionașcu–Constantin Chiodaru–Gheorghe Georgescu–Buzău: *Istoria medie a României*. Partea întâi. B., 1966. 56-57.
14. *Istoria României*. Compendiu. B., 1969. 120.
15. Ștefan Pascu: *Voievodatul Transilvaniei*. Cluj, 1971. 110.
16. Constantin C. Giurescu–Dinu C. Giurescu: *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*. B., 1971. 188.
17. Lásd erre vonatkozóan: Heckenast Gusztáv–Ince Miklós–Karácsonyi Béla–Lukács Lajos–Spira György: *A magyar nép története*. Rövid áttekintés. Harmadik kiadás. Bp., 1953.; Cennerné Wilhelmb Gizella: *Magyarország történetének képeskönyve*, 896–1848. Bp., 1962.; Unger Mátyás–Szabolcs Ottó: *Magyarország története*. Bp., 1973.
18. Für Lajos: Milyen nyelven beszélnek a székelyek? *Tiszatáj*, 1972. 8. sz. 57-66.
19. G. Borbély Levente: i. m. 16–33.
20. Kordé Zoltán: *A székelykérdés története*. Székelyudvarhely, 1991.
21. Benkő Lóránd: Adalékok a székelyek korai történetéhez. *Új Erdélyi Múzeum*, 1990. 1. sz. 109–112.; Kristó Gyula: *A székelyek eredetéről*. Szeged, 1996. E kérdés néhány jeles szakértőjének (Bóna István, Kordé Zoltán, Kristó Gyula, Fodor István és Benkő Elek) véleményét ismerteti a *Rubicon*, 1992. 3. sz. 27–29.
22. Szádeczky Kardoss Lajos, Bónis György és Hans Connert korábbi kutatásai mellett itt Györffy György, Benkő Samu, Jakó Zsigmond, Imreh István, Pataki József, V. Király István utóbbi évtizedekben végzett vizsgálódásaira gondolunk, melyek eredményeire e munkában is támaszkodtunk.
23. A századforduló éveiben, majd a két világháború között Szádeczky Kardoss Lajos és tanítványa, Hans Connert közöltek, e kérdéssel kapcsolatos, máig

- hasznos munkát. Újabban Pál-Antal Sándor foglalkozott behatóan e kérdéssel.
24. Egyed Ákos: *Háromszék, 1848–1849.* B., 1978.
 25. Szűcs, 1984. 89.
 26. Endes Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története.* Bp., 1935. 72.
 27. Gianola Albert: Marsili Alajos Ferdinánd és Erdély. *Erdélyi Múzeum Új sorozat.* 1931. 156–169.
 28. Rolf Kutsera: *Guvernatorii Transilvaniei, 1691–1774.* Cluj–Sibiu, 1943. 22.; Trócsányi Zsolt: *Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben. 1690–1740.* Bp., 1988. 250–260., 309–329., 346.
 29. Bíró Sámuel: *Nemes Erdély országának Státussáról, Lakossiról és Lakóhelyeiről s Folyó Vizeiről való Oktatás...* [1710], 1743-ból származó másolatban, Kézdivásárhelyi Jancsó György gyűjteményében. Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R 2737.